

Kyrkstöten

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Av Sven Rydstrand

Kyrkstöten – ja, hur många är det, som minns honom och vet vad han hade för en uppgift? Det är ju ganska länge sedan han försvann på den svenska landsbygden. Då och då hör man väl att den nuvarande kyrkovaktaren benämnes för "kyrkstöt", men det är inte riktigt.

Det var under 1700-talets båda första decennier som det ganska allmänt började tillsättas kyrkstötter i de bohuslänska församlingarna. De skulle givetvis fylla flera uppgifter vid kyrkorna, men den förnämsta var att med en käpp stöta i golvet i kyrkan, för att kyrkobesökarna på så sätt skulle hållas vakna. Det var nämligen inte så ovanligt under 1700-talet att folk tog sig en tupplur under de långa och för många obegripliga predikningarna. Inte ens den medhavda kyrksupen tycks ha förmått folket att hålla sömnen borta.

Denna slöhet från församlingsbornas sida var ju ganska generande för prästerna, och det var därför dessa, som kom upp med förslaget att anställa kyrkstöt. Dock synes det till en början ha varit svårt att finna lämpliga personer, som var villiga att åta sig en sådan syssla, i all synnerhet som någon vidare ersättning inte kunde utgå för uppdraget. Därför gick man vid val av kyrkstöt ibland ganska underligt tillväga. Sålunda beslöt sockenstämman i Torslanda på Hisingen år 1750, att den som först befanns sitta sovande i kyrkan, han skulle vara dömd att bli kyrkstöt något år framöver.

Bro kyrka december 2017

Vaktmästarna Henrik Andersson och Ulf Hansson demonstrerar kyrkstötens verktyg. Alternativ användning var att käppen stöttes i golvet.

Foto Morgan Sandström

Men kyrkstöten fick också med tiden på sin lott andra uppgifter än att hålla folket vaket. På en del håll bestämdes att han skulle hålla ett vakande öga på den ungdom, som kom till kyrkan och samlades utanför eller på läktaren. De unga, särskilt drängar och löst folk, ville nämligen gärna ställa till bråk, och det var inte sällan, som prästen blev störd under predikan av ungdomens väsen utanför murarna. Därför ansåg man, att det var nödvändigt med en ordningsman.

Merendels pålades också stöten arbetet med att städa och skura i kyrkan samt att hålla rent för snö och is utanför kyrkodörrarna på vintern. Däremot fanns det ingen bestämmelse om, att han skulle hålla varmt inne i kyrkan. Det kunde han ju inte. Ty några värmeanordningar förekom inte i landsbygdens kyrkor förrän fram på slutet av 1800-talet, ja, i många fall inte förrän en god bit in på 1900-talet.

Så småningom föll det också på stötens lott att hålla i ordning ute på kyrkogården och gräva gravar åt de döda. På åtskilliga håll fasthöll man dock länge med den gamla ordningen, att de dödas anhöriga grävde gravarna. Grävningen var inte så ansträngande, ty kistorna sänktes inte djupare, än att de nätt och jämt kom under markytan, särskilt blev så förhållandet under vintern.

Klockringningen kom också med tiden att falla på stötens lott. Den sköttes från början av prästerna själva. Sedermera blev klockaren den som skötte om ringningen, varav han också fick sitt namn. Klockaren fick sedan uppgiften att leda sången i kyrkan, och därefter befattade han sig inte alls med ringningen, som alltså stöten fick sköta.

Mestadels blev det också stöten, som fick bära omkring "håven", i vilken kollekten upptogs. Från bänk till bänk gick han och tiggde med ögonen – ibland även muntligt – slantarna av folket. När han gått över hela kyrkan, tömde han alla pengarna framme på altarbordet, varefter han hängde håven tillbaka på sin plats i koret. Det ansågs tydligen inte såsom någon mera hedervärd syssla att gå med håven, eljest hade den nog tillfallit kyrkovärdarna, som dock hade översig mycket att ordna.

På sina håll ålades stöten att hjälpa klockaren, när denne skulle lära socknens barn att läsa i bok samt räkna och skriva. Detta förutsatte dock att stöten själv var kunnig i dessa ämnen. Så var emellertid långtifrån alltid fallet under 1700- och 1800-talen, men det fanns ju en och annan stöt, som hade varit soldat, och då gick det bra.

Stöten hade det vanligen knappt med det ekonomiska. Han avlönades mestadels "in natura". Det skedde i de flesta församlingar så, att han vid juletiden fick gå omkring i gårdarna och få ut, vad han enligt sockenstämmans beslut hade rätt till. Det var vanligen några kappar säd, kanske även litet smör och ost, men mycket var det inte.

Sedan orglar uppsatts i kyrkorna, vanligen efter 1800-talets mitt, blev det kyrkstötens uppgift att "blåsa väder i bälgen" eller "trampa orgeln", som man också sade. På sina håll erhöll stöten därför en liten ersättning extra, men det var inte överallt.

I somliga församlingar skrudade man kyrkstöten med en särskild dräkt, som han fick begagna på söndagarna. Så var t.ex. förhållandet i Torsby socken i södra Bohuslän, där sockenstämman år 1761 beslöt att förfärdiga en kostbar rock av blått kläde för stötens

räkning. Rocken var försedd med en röd krage och röda uppslag vid ärmarna, och den betingade med sylön ett pris av 14 daler silvermynt. Tydligt var det dock inte många församlingar som hade råd med en sådan utgift. I varje fall är uppgifterna härom sparsamma, åtminstone vad det beträffar Bohusläns landsbygd.

Kyrkstöten försvann i regel omkring 1900-talets ingång, och anledningen var, att hans tjänster inte längre behövdes. Prästerna kortade nämligen av sina predikningar betydligt, varför folk inte längre fick tillfälle att sova i kyrkorna. Genom folkskolans ledning blev också ungdomen mera hyfsad, och förständig, så att den inte längre behövde vaktas under kyrkobesöken. Den nutida kyrkovaktarens uppgift är därför av en helt annan karaktär.

I några kyrkor har man bevarat kyrkstötens käpp, en flera meter lång stöv med en träkula i änden. En sådan finns åtminstone kvar i Bro kyrka i Bohuslän och är ett bra vittnesbörd om "stötens" existens.

Låt oss till sist lyssna till några ordspråk och talesätt om kyrkstöten och hans levnadsförhållanden. De har upptecknats på skilda håll i Bohuslän, och de belyser ur olika synvinklar den roll kyrkstöten spelade i en gångens tid:

Här e de te å hålla tyst, sa stöten, då prästen höll tal på gången.

De sinkar, sa stöten, innan klockarn blir kär. (= karl)

Stiger i graderna, sa stöten, blev tornväktare.

Prästen kan vara borta och klockarn kan vara borta, men blir ja borta en enda söndag, så blir det bara väsen av det.

En får ta, de en kan få, sa flickan, gifte sig med kyrkstöten.

Hur går de å söva etter den nye prästen? fråga stöten.

De e billigt å få in värt (i orgeln) men de e dyrt å få udet igen, sa stöten.

I da spela vi bra, sa stöten till organisten.

Här i världen bär det utför, sa stöten, ramla ned från kyrktornet.